

УДК: 821.163.41.09-13 :398
821.163.41.09 Подруговић Т.
ИД: 188028428
Примљено: 12. септембра 2011.
Прихваћено: 25. новембра 2011.
Оригинални научни рад

ПРОФ. ДР ВУКАШИН К. БАЋОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за српску књижевност и језик

ХАЈДУЧКИ ЛИКОВИ У ПОЕТСКОЈ ВИЗИЈИ ТЕШАНА ПОДРУГОВИЋА

Сажетак: У раду се говори о хајдучким ликовима Грујице Новаковића, Старине Новака и Лимуна трговца. Ови епски јунаци су представници слободарских идеја који у Тешановој поетској визији решавају многе тешке ситуације, понекад и на хумористичан начин. На другој страни су представници турских завојевача као што је насилник Ришњанин Хаџија, који је у песми приказан као безобирни пљачкаш и бездушник. Осврнули смо се и на извесне паралеле са другим ликовима из српске јуначке епике.

Кључне речи: српска јуначка епика, Подруговићеве песме са хумором, хајдуковање из освете, поређење са другим ликовима, женски ликови, чување части, жељена будућност, турски пљачкаши, насилници.²

О херцеговачком песмотворцу и Вуковом певачу Тешану Подруговићу писало се доста. И Вук Караџић га је сврстао у своје најбоље певаче – добио

¹ filozofski_km@yahoo.com

² Рад је урађен у оквиру Пројекта ИИИ 47023 Косово и Метохија између националног идентитета и евро интеграција који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

је од њега двадесет две песме. Највише их је о Марку Краљевићу. Поменимо и сада да је саопштио и једну чувену и свима познату косовску песму *цар Лазар и царица Милица*.

Ми ћемо за ову прилику највише обратити пажњу на хајдучке ликове Грујице Новаковића, Старине Новака и Лимуна трговца који су постајали и хајдучке харамбаше због жеђи за осветом и чувајући част својих жена и девојака од поступака безочних турских завојевача.

Лик Грујице Новаковића је на најбољи начин одсликан у Подруговићевој песми *Новак и Радивоје продају Грујицу*. Овај хајдучки лик по богатству црта, нарочито по својој физичкој и духовној надмоћности, приближава се епском јунаку Марку Краљевићу. Он је син Старине Новака, прослављеног хајдука што је *Романију зору обикнуо*, боље него своје дворе. Има доста сличности по физичким особинама и са Дели-Радивојем, како пјесник каже да је „кадар стићи и утећи и на страшном мјесту постојати“. Он је, слично Старом Вујадину, кренуо „врат ломити, по гори ходити“, не могавши да трпи турски зулум. Свуда је као јунак присутан, скоро непобедив, лаке руке, ведра чела и узор хајдучког епског харамбаше. Тешан Подруговић је, као врхунски мајстор усмене речи, унио неизмјерни оптимизам у стварању овог лика, тако да су песме о Грујици Новаковићу имале посебну подстицајну и одбрамбену моћ народа у тешком ропству под Турцима. На самом почетку познате песме налазимо занимљиву епску сцену: Новаку и Радивоју је понестало блага и дувана, па одлучују да продају Грујицу за три товара блага и то уз безбрижну констатацију „Па нек бјежи када њему драго“, јер не сумњају у његову снажљивост и да ће сам избећи препреке које му буду постављене у свакој могућој прилици. Он је, поред осталог, млад и леп и око њега се отимају млада Туркиња и млада удовица Џафер-беговица. Поента човечности и велике хуманости је управо у песничкој визији што се не допушта да Грујицу купи девојка, безимена Туркиња, него путена удовица која ће девојку надмашити по жудом и богатством, а она ће губитак жељеног мушкарца пропратити речима пребацивања упућеним удовици:

*Не било ти дуго и ни за много,
већ ил' ноћу, или ноћи геије!*

Избором удовице за љубовцу, песник у Грујици очигледно брани девојачку част, како то чини и у другим бројним примерима. Знамо да је, у патријархалном схватању морала, девојачка срећа имала приоритет: највећи грех је осрамотити девојку, онемогућити јој да се уда. На то нас најлепше подсећа чињеница да је и сам песник Подруговић, бранећи част девојке Српкиње од насилника Турчина, отишао у хајдуке. Он је *просуо своју кућу* и веома млад пошао по *зори ходити враћ ломити*, јер је одан моралним начелима

свог народа. Нешто слично овом епском призору, наћи ћемо у Тешановој песми *Ришњанин Хаџија и Лимун Трговац*. Наиме, нељудско дело Ришњанин Хаџије обавезало га је да се освети како каже песник „*јал' њовраћиии шалу за срамоју, јали своју изгубиии главу*“. Иако је поступак безочног пљачкаша ужасан, Лимун трговац се ипак повинова старом начину хајдуковања. Он неће да девојци срећу изгуби па каже:

*Гријоша је уг'риш на свашове
и гјевојци срећу изгубиии.*

Значи, освета не би била света, чиста и праведна, ако се њоме чини такав грех, какав је по схватању народа из кога је песник поникао, угрожавање девојачке среће. Но, кад се то морало дестити, песник се потрудио да одговорност падне на турску страну.

Знамо да је Подруговић *пироћергао* своју младост у хајдуковању и ратујући на дринском ратишту у Првом српском устанку. Овај песник – хајдук је о мирном животу и девојкама могао само да сања и да о њима само пева. За такав однос у личном животу лепо каже Љубомир Зуковић: „*Мушка лейоша и јуначки њодвизи добију њун смисао и значење тек кад их доживи девојка*“.³ Зуковић даље наводи да су му стално заплитале слике и призори из његове кршне Херцеговине.⁴

Знамо да је Тешан саопштио Вуку песме о царевима, царицама, о краљевима, краљицама, о бројним раскошима, о просиоцима који троше товаре блага, а хиљаде дуката дарују *свасици и њунице*, али није никада испуштао слике о хајдучким јунацима из времена кирицијског и ратничког искуства. Иначе, одлика је свих херцеговачких певача да у своју поезију уносе традиционалну свест српског народа.

Девојка је разочарана и срдита што није добила Грујицу, но песник успешно радњу заокружује по њу и скоро безазлено. Хајдуци су добили три товара блага и *шири коња шиио ће носии' благо*. Такође је задовољена и чулна глад и младе удовице и хајдука Грујице. Свакако је потребно истаћи и веома импресивну слику прве ноћи младог хајдука и лијепе Џафер-беговице. Наиме, Џафер-беговица се, након проведене прве ноћи, обраћа лепом хајдуку *Господару, робе, грагокује!* Ове прве две речи се међусобно, рекли бисмо, искључују, али ако узмемо и ову трећу реч, слика општег стања се мења. Сада је Грујица господар, удовици је веома драг, и има статус много љепши него је био њен стари господар Џафер-бег. Ево те песничке слике:

³ Љубомир Зуковић: *У духовном завиџају, истоčno Сарајево, 2006, 44*

⁴ Исто, 45

*Боже мили, чуда великога,
срейна ти је Цафер-беговица,
ђе загоди бољег зосиодара,
бољег него ситароџ Цафер-бега!*

Она истовремено подсећа да је Грујица роб и казује да не може да бира – мора да прихвати све што Цафер-беговица од њега тражи. Она ће у једном тренутку Грујичине мрзовоље и потиштености упитати да ли му је, можда, жао блага које је за њега потрошила. Ово питање можемо тумачити и као удовичину наивност али и лукавство, јер је у положају који је Грујици понуђен, односно наметнут, бесмислено. Посебно је комична сцена, када се Грујица докопа ризнице у коју га је послала Цафер-беговица како би узео дуката и могао достојно да одговори својим тобожњим аристократским навикама и новом положају. Песник не оставља равнодушним ни Грујицу па му даје поново хајдучку слику и онда када се нашао у ризници. Он се не понаша нимало племићки, него као прави хајдук. Он дукате трпа гдје стигне:

*Лаком хајдук бјеше на дукаше:
накупио жушијех дукаша
у мейове и у чизме жуше.*

Његово понашање у ризници (похлепност на благо) говори и о специфичној „хајдучкој филозофији“ чији је представник и Тешанов Грујица, да је важно знати се снаћи, па и украсти и отети тамо гдје блага има много, а посебно од Турака. Подсјетимо да је ову филозофију добро знао и сам песник јер је од невоље турске пошао у хајдуке. Каквог јунака је Цафер-беговица добили види се и у слици када Грујица сједа на ђогата и креће у чаршију:

*Да је коме погледаши било,
кад усједе ђаво на ђавола
џорски хајдук на бесна ђогаша,
исход ногу камен излијеће
ше он шуче хане и дућане.*

Грујичино јунаштво потврђује се и у сусрету са удовичиним слугом Хусеином, кад се открије ко је, у ствари, нови зосиодар Цафер-беговице. Кад се нашао очи у очи са Хусеином, није било места оклевању и Грујица креће у напад:

*Удари га по десном рамену,
развоји га на седлу бојноме
бојно седло на коњу дорашу*

*а доратиа њо земљици црној
и још земље мало заваћио.*

Овде се још једном дочарала слика његовог сјајног јунаштва, којом се лако може препознати да је син познатог и опеваног Старине Новака, који за себе каже „*Не бојим се никога до Бога*“.

Остали певачи Грујицу приказују као озбиљног и суровог хајдука – као напр. у песми Слепе Живане *Невјера љубе Грујичине*. У овој песми се говори како је неки Турчин наишао на младог Грујицу док је овај бројао благо. Грујица овде испољава велику неустрашивост са непуних својих петнаест година. Не само да се није уплашио, него је Турчина потерао кроз планину који се спасио захваљујући грани вите јеле.

*Да не бјеше гране виће јеле,
иће му калџак са главе скинула.*

Својим буздованом не погађа Турчина,

*„Већ удари у њу вићу јелу,
колико је лако ударио,
вићу јелу из корена крену,
и гране јој на земљу њадоше“.*

Кад такав јунак, већ одрастао човек, доживи да га жена изневери и одбаци њихово дете, његова освета је страшна. За разлику од Страхинића Бана, који каже *но сам мојој љуби оћросио*, Грујица доследно патријархалном схватању да нема опраштања за неверу од своје љубе Максимије тражи да бира смрт којом ће је уморити:

*„Или волиш свећом свијетлићи?
Ил' ми волиш сабљу целивати?“*

Макимија бира да свећом светли, односно да је Грујица намаже воском и катраном и сумпором и брзијем прахом, да је увије *меканим њамуком* и на крају полије *жестіоком ракијом*, да је укопа земљи до појаса и на крају запали. Грујица ће након што све то учини, сјести да пије вино док Максимија гори пред његовим очима. Наш јунак ће се сажалити тек кад ватра стигне до њених груди, јер ће његов син Стеван зажалити за мајчиним грудима, које су га отхраниле. На крају је ипак сахрањује како то налажу хришћански обичаји, чиме је, на неки начин ублажио свој сурови поступак.

Подруговићев Грујица, мање је суров а више хумористичан. У томе је велики допринос овог мајстора хумора међу Вуковим певачима.

За разлику од Грујице Новаковића, Стојан Јанковић запада у турско ропство, кад крене по сестру Мустај-бега Личкога, како би је придобио за жену. У Подруговићевој песми *Женидба Јанковић Стојана* наилазимо на слику Мустај-бегове чете, која се, након неуспешног лова враћа кући. На повратку код једне чатрње Мустај-бегов поглед привлачи јела у близини, чије су се гране засијале. Он открива да то јела светли од одеће и оружја јунака који је пијан заспао под дрветом. Турчин ће сазнати да је то главом Стојан Јанковић који је кренуо да измами Мустај-бегову сестру, али га је вино преварило. Турци заробе Стојана, воде га на Удбину. Наш јунак ће запасти за око Хајкуни која ће гледати са куле на Удбини како Турци доводе свезаног ускока. Она ће отићи до тамнице у коју је Стојан бачен и спустити му *једну кову вина*. Туркиња ће сазнати да је ускок због ње допао тамнице. Хајкуна му нуди да се потурчи и да остане с њом у Удбини:

*У мој браћи Мустај-бега Личког
 ња имају двије куле блага:
 једна моја а друга његова,
 ако буде мријети по реду,
 хоће нама обје остинути.*

Стојан одбија и каже како се не би потурчио па кад би му дали Лику и Удбину, јер има више блага од Турака и бољи је јунак од њих. Девојка му сада нуди да га избави из тамнице, ако јој обећа да ће је *узети за љубовцу*. Стојан даје тврду веру девојци да ће то учинити и да неће погазити реч. Девојка ће украсти кључеве од тамнице, ослободити Стојана и, након што је накупила блага за њих двоје, побећи са својим изабраником. Следи сукоб са Удбињанима и Мустај-бегом, који су кренули да врате девојку. Стојан ће их све савладати, а Мустај-бега поштедети на девојачку молбу да *не остави сестру без заклетве*. Турчину је живот опроштен, једино треба да каже право својим Удбињанима шта се догодило. Стојан ће одржати реч, ожениће се Хајкуном, за разлику од Марка Краљевића, који је Арапку, која га је спасила из тамнице, и којој је обећао да ће је узети за жену, погубио кад се дочепало слободе. Ипак, постоји разлика између ове две девојке – Хајкуну је Стојан желио за жену, а Арапки се допадао Марко.

Грујица Новаковић је јунак који је сналажљив и промућуран, има велику физичку снагу, али је и комичан јунак и представник *хајдучке филозофије*, о којој је и сам Подруговић много знао јер му је она била образац по коме је живио.

Нигде у песмама Тешана Подруговића нећемо наићи на толико оптимизма колико у лику Грујице Новаковића. Певајући о овом јунаку, народ је подстицао самог себе да издржи и исцељивао своје ране победама над Тур-

цима, које би Грујица у песмама извојевао за њега или, јунаштвом или мудрошћу, али увек на само себи својствен начин. Подруговић је у својим песмама показао да му је највећа брига девојачка част и срећа, а да њихова клетва брзо и непогрешиво сустиже оне којима је упућена.

ЛИТЕРАТУРА:

- Љубомир Зуковић, *У духовном завичају, Сарајево*, 2006.
Владан Недић, *Вукови певачи*, Београд, 1975.
Јован Деретић, *Српска народна епика*, Београд, 2000.
Вукашин Баћовић, *Ејско-историјске шеме*, Приштина, 1998.
Вукашин Баћовић, *Вуковим шрагом*, Косовска Митровица, 2005.

Vukašin Baćović

BRIGAND CHARACTERS IN THE POETIC VISION OF TEŠAN PODRUGOVIĆ

Summary

The essay is about brigand characters by the name of Grujica Novakovic, The Old Man Novak and Lemon the merchant. These epic heroes are representatives of freedom ideas which, in Tesan's poetic vision solve many difficult situations, sometimes even in humorous manner. The opposite sides are Turkish invaders such as Risnjanin Hadzija described in the poem as ruthless robber and senseless person. Also, this essay makes a retrospective with other characters from Serbian heroic epics.

Podrugovic, as the supreme master of spoken word, when creating the character of Grujica Novakovic, makes a wide spectrum of events and characters.

Not only that the humour itself has a positive effect, but makes the most quality out of it. Comic culmination is achieved in the scene when brigand Grujica gets hold of Dzafer-beg's treasure. He does not act as a noble person in this situation, but as a brigand. Faced with huge challenge of shining gleam of golden coins, brigand nature could not be hidden. Still, Podrugovic's Grujica is a great man by keeping his word in any kind of situation. He is acting in such a manner even with the beauty Dzafer-begovica.

Altogether, every brigand character out of the pen of this Hercegovic's poem writer contain high ethical standards, heroic glory and humour rarely seen in such a high glow. This is the reason his poetry is deeply accepted among common people and his character Grujica, a hero and a brigand outlaw, as an example of highly ethical person, a brigand and a noble hero.

Key words: Serbian heroic epics, Podrugovic's poems with humour, brigands from revenge, comparison with other characters, women characters, honour saving, wished for future, Turkish robbers, perpetrators.